

ՋԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

«ՄՈՒՐՃ» 1893 թ. ՆՈՒՐԵՐ ԷԻՆ՝ ՏԻԿ. Մարիամ Թումանեանց—Քարաւան-
սարա գիւղի հայոց ուսումնարանին. Ալ. Մելիք-Աղաբեանց—
Ռաշտի հայոց ընթերցարանին. Եղբ. Յովհ. և Աբր. Բոնիա-
թեաններ—Ջաքաթալի հայոց եկ. ծխական ուսումնարա-
նին. տիկ. Հեղինէ Կրասիլնիկեանց—Հաց գիւղի հայոց ծխակ.
ուսումնարանին. Յարութիւն Թամազեանց—Ղզլարի հայոց
արական դպրոցին. Սող. Ծուրինով—Ժընեւի հայոց ուսանող.
գրադարանին. տիկին Նունէ Ֆարեմուզեան—Պետեգորսկի
հայոց ուսումնարաններին. Ստ. Մանուէլեանց—Նոր-Բալադէզի
պահեստի գնդին Երեանում. Նառնեակ Ոսկանեանց—Աս-
տարաբադի հայոց ծխ. դպրոցին. Եղբ. Ժամհարեաններ—
Շուշուէ Հայոց Բարեգ. Ընկ. գրադարանին.

Խմբագրութեան կողմից նէր ուղարկած է ներկայ 1893
թւականին՝ Ռուշուէ Բուդարկալում—Հայոց գրադարանին,
Յղնա—ծխ. դպրոցին, Արդահան—Հայոց ընթերցարանին,
Մոնպելիէ Ֆրանսիայում—հայկական գրադարանին, Ղարս
Հայոց ծխակ. դպրոցին, Արդարիւլ—Հայոց ընթերցարանին,
Սալմաստ—Հայոց դպրոցի գրադարանին, Ջալալօղլի—
Հայոց ծխ. դպրոցին, Լաւլցիգ Գերմանիայում—Հայոց ճե-
մարանական Ընկերութեան:

ՍՈՒՔԻԱՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՊԱՐՋԵԱՆՅ ՎԵՀԱՓԱՈ. Կաթողիկոսից նշա-
նակած է առաջնորդ Պարսից Ատրպատական թեմի, փոխա-
նակ նորոք հանգուցեալ Գրիգորիա արքեպ. Աղւանեանի. Նոր
առաջնորդը արդէն ուղիորւեց իւր պաշտօնատեղին:

ՆՈՐ ՅԱՋՈՐԴՆԵՐ. ՎԵՀԱՓԱՈ. Կաթողիկոսը նշանակել է լաջորդութեան
պաշտօնում Սահակ վարդապետ Շախանցին՝ Ալէքսանդրապոլ,
Գարեգին վարդապետ Սաթունեանցին՝ Գանձակ, Նիլիէ վար-
դապետ Մուրատեանցին՝ Գորի, Նիւրեմ վարդապետ Սուքիաս-
եանցին՝ վանահայր ս. Խաչ վանքում (Նոր-Նախիջևանի մօտ),

Մխիթար վարդապետ Տէր-Մկրտչեանին՝ չաջորդ Նոր-Նախի-
ջեանի։

«ԱՐԱՐԱՏ» ԱՄՍԱԳՐԻ ՆՈՐ ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԿԱԶՄԷ՝ «Մուրճ»-ի ընթեր-
ցողները փշոմ կը լինեն, որ Նորին Վեհափառութիւն կաթո-
ղիկոսը, ռնկնդրութեան ընդունելով «Մուրճ»-ի խմբագրութիւնը
աշխատակիցներով հանդերձ՝ ի միջի ալլոց չալտնեց որ 1894 թ.
չունւարից Նա մտադիր է «Արարատ» ամսագիրը վերափոխել։
Այժմ ալդ մտադրութիւնը հաստատուած է նրանով, որ «Արա-
րատ» ի խմբագրութիւնը նոր կազմ է ստացել։ Նախագահ նշա-
նակւած է Խորէն Ժ. Վ. Ստեփանէ, անդամներ խմբագրութեան՝
Մեսրոբ Վ. Տէր-Մովսէսեան, Ղևոնդ սարկաւազ Գանջեցեան,
Արշակ Տէր-Միքելեան, Նիկ. Տէր Աւետիքեան, Նիկիչ Մադա-
թեան և պ. Խորէն Խրիմեան։

ԳԷՈՐԳ ԵՊ. ՍՈՒՐԷՆԵԱՆՑ հրամանով Նորին Վեհափառութեան ժամա-
նակ է Թիֆլիս, ճշանակւած լինելով իբր կառավարիչ թեմի,
մինչև առաջնորդութեան պաշտօնում հաստատուել։

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԹԵՐԹ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆՈՒՄ — Թեհրանում 1894 թւականից սկը-
սած հրատարակելու է «Շաւիղ» անունով ազգային, գրակա-
նական և քաղաքական մի շաբաթաթերթ, որի արտօնատէր-
հրատարակիչն է Ա. Իէկ-Նաղարեանց։

«Շաւիղ» շաբաթաթերթի կոչման մասին նրա խմբագրու-
թիւնը մի առանձին թղթով չալտարարուած է հետևակը։

«Պէտք է ամեն կերպ աշխատենք տալ մեր համեստ հրա-
տարակութեան աչն ձևը, որը, ըստ իւր մտքի և նշանակու-
թեան, դուռն լինի, իբրև պատանդան, ապագալ աւելի մի
լուրջ օրգանի։ Այս տեսակ մի հրատարակութեան պահանջը
պարսկահայերը վաղուց է որ զգում են. մենք չանձն առանք
տանել ալդ ծանր լուծը—հրատարակել մի ալլալիսի օրգան, որ
կարողանալ ծառայել պարսկահայ հասարակութեան, իբրև ար-
ձաղանք նորա առօրեալ կեանքի շահերին իւր բաղմակողմանի
երևոյթներով»։

«Շաւիղ» շաբաթաթերթի ծրագիրը այս է։

1) Առաջնորդող լօղածներ առաւելապէս պարսկահայ
հասարակական կեանքին վերաբերեալ։

2) Ներքին տեսութիւն.—Թղթակցութիւններ և Ներքին
լուրեր։

3) Արտաքին տեսութիւն.—Թղթակցութիւններ Արտա-
սահմանից, Գաղաքական բաժին և Արտաքին լուրեր։

4) Մատենախօսութիւն։

- 5) Խառն լուրեր:
- 6) Բանասիրական:
- 7) Հեռագիրներ Ռէյտէրի գործակալութիւնից:
- 8) Յայտարարութիւններ ամեն լեզուներով:

Ծանօթութիւն: «Շաւիղը» կ'ունենայ իւր առանձին առեւտրական բաժինը:

«Շաւիղ»-ը կը հրատարակւի Թէհրանում, կիրակի օրերը, տարեկան 50 համար, առաջիմ փոքր դիրքով:

Բաժանորդագիրն է Պարսկաստանում տարեկան 1 թուման, կէս տարւանը՝ 6 դան, առանձին համարները՝ 5 շահի:

Արտասահմանում՝ տարեկան 8 ֆրանկ կամ 3 ռուբլի, կէս տարւանը 5 ֆր. կամ 2 ռուբլի:

Ռուսաստանում բաժանորդագրութիւնը կ'ընդունւի՝ Թիֆլիս, Արշակ Նազիբեանցի մօտ, Խիդեկէլի գրաւաճառանոցում:

«Շաւիղ»-ի հասցէն՝ Téhéran, Perse. Rédaction du journal arménien «Chavigh».

Ցանկանում ենք լաջողութիւն Պարսկաստանի այս անդրանիկ հալկական օրգանին, ենթադրելով որ նա կը ջանաւ իրան տալ համակրելի ուղղութիւն և կ'աշխատէ ոչ միայն պատրաստի ընթերցող շրջանի ուշադրութիւնը գրաւել, այլ և աւելի խոր խաւերը թափանցել:

ՎՐԱՅ ՆՈՐ ԱՄՍԱԳԻՐ, Յունարից 1894 թ. սկսելու է Թիֆլիսում հրատարակել վրացերէն մի ամսագիր «Մոամէ» (սուրհանդակ) անունով:

ԹԱՆԿՈՒԹԵԱՆ ԱՌԻԹՈՎ. «Մուրճ»-ի անցեալ համարում (տես Ժամանակակից Տեսութիւն) մենք ասելու կարծքն էինք լատենել թէ Երևանեան Նահանգում և Կարսի շրջանում տիրող հացի պակասութեան և մեծ թանկութեան հետևանքների դէմն առնելու համար՝ պէտք է դիմել կառավարութեան օգնութեանը, ինչպէս արդ եղաւ 1891—92-ին Ռուսաստանի ներքին նահանգների համար: Մամուլի մէջ, որքան մեղ լատնի է, միայն «Մուրճն» էր արդ կարծիքը լատնել: Նույն խնդրի առիթով Կապերական Կովկասեան գիւղատնտեսական ընկերութեան 14-ն ղեկտ. Կապցած ընդհանուր ժողովում՝ Կապցաւ վճիռ, որով ընկերութիւնը միաձայն ընդունեց անբերրիութեան իրողութիւնը և անհրաժեշտութիւնը՝ անմիջապէս օգնութեան դալու, և վճռեց, ներկայացնելով ունեցած տեղեկութիւնները, խնդրել երկրիս պ. կառավարչապետին միջամտել բարձրագոյն կառավարութեան առաջ՝ միասուած ազդարնակութեանը օգնելու համար:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ ԹԷ ՏԳԻՏՈՒԹԻՒՆ: Հայաստանեայց եկեղեցիին մի առանձին դժբաղդութիւն է ունեցել, որ ալ և ալ խաւարամիտ մարդիկ աշխատում են անցեալի պէս նաև ալժմ իրանց բարոյական ոչնչութիւնը ծածկել ալ եկեղեցու անուանով: Նոյն դժբաղդութիւնը ունեցել է Գիտութիւնը, որի անուանի տակ շատերն են աշխատում ծածկել իրանց մտաւոր ոչնչութիւնը: Լուրջ մամուլի պարտքն է ալ բարոյական և մտաւոր ոչնչութիւններին իրանց տեղը ցոյց տալ և թող չտալ որ դժբաղդակ վաստակէն ժողովրդի և հասարակութեան մէջ: Եւ անհատները պէս՝ նաև օրգաններ կան, որոնք միանգամայն աշխարհագործում են մանաւանդ եկեղեցու հեղինակութեան տակ, բայց ոչ համոզմունքով, ալ զանազան չեղի՝ նպատակներով: Այդ խաղը իւր պատմութիւնն ունի մեր նոր գրականութեան մէջ, սկսած վաթսուական թականներից, բայց որ աւելի ևս ցաւալի է՝ ալ խաղը մինչ օրս էլ դեռ հիմք է ծառայում հրապարակախօսութեան ի մեծ ամօթ մեր ազգի համար: Որովհետեւ եթէ ընթերցող հասարակութիւնը ինքը խրախոս չտալ ալ բանին — ինչ կը համարձակէին նոքա ալդպիսի խաղեր խաղալ նորա նւիրական զգացումների հետ:

Ինչու՞ն է բանը:

Մենք տպել էինք «Մուրճ»-ում մի լուրձ, որի մէջ, ընդդէմ մի հեղինակի, պնդում էր թէ «Մեր եկեղեցին եղել է մինչև Քաղկեդոնի ժողովը կաթողիկէ մար եկեղեցու մի ճիւղը: Սուրբ Գրիգոր Լուսաւորչին եղել է մի կաթողիկ (որ նոյնն է թէ ընդհանրական եկեղեցու) վարդապետ, որը մեր ազգային եկեղեցու հիմքը դարձաւ: Նա ընդունել և քարոզել է սուրբ Աւետարանի հետ միասին նաև կաթողիկ (այսինքն ընդհանրական կամ կաթողիկէ) եկեղեցու դոգման և աւանդութիւնը: Այսօր իսկ մենք դաւանում ենք Հաւատամքի մէջ մի կաթողիկէ (ընդհանրական), առաքելական սուրբ եկեղեցի: Մեր եկեղեցու պետը ևս կոչւում է կաթողիկոս (ընդհանրական եկեղեցու հովիւ, գլուխ): Իսկ երբ Քաղկեդոնի ժողովը 451 թւին նախկին երեք ժողովների հակառակ ելք ունեցաւ, ինչպէս ալդ արդէն հաստատ ֆակտ է, մեր եկեղեցին միաց հաստատ և հաւատարիմ նախկին եկեղեցու աւանդութեանցը և դաւանաւորին»:

Ակներև է, որ ալտեղ մենք գործ ունենք մի զուտ պատմական խնդրի հետ: «Նոր. Գար»-ը, և զորան հետեւելով «Արձագանք»-ը աշխատում են ալդ հալեացքից խնդիր չինել:

«Արձագանք»-ը մինչև անգամ անճախ հեռուն է դնում, որ իւր Մոսկւայի աշխատակից Մ. Շովրեանի բերանով զարմացք է չալտնում որ «այս խօսքերը ազատամիտ պ. Արասխանեանցը... անվիհեր քաջութեամբ տպում է իւր «Մուրճ»-ի էջերում: Ուրեմն... ուրեմն «Արասխանեանցը լանցատոր է կրօնի դէմ»:

Այդ անձերը շատ շուտ են եզրակացութիւններ անում: Պ. Դադրաչեանի վերը առաջ բերած հալեացքը վերաբերում է ոչ թէ Լուսաւորչական կրօնին, այլ այդ կրօնի պատմութեանը: Կրօնը հաւատի գործ է, պատմութիւնը՝ հետազոտութեան: Պատմութիւնը ենթադրում է ազատ հետազոտութիւն, ալլապէս պատմութիւնը պատմութիւն չէ: Ապօրուալ օրս ոչ միայն ազատօրէն հետազոտուում է եկեղեցական պատմութիւնը, այլ և նոյն իսկ Աւետարանի պատմութիւնը, այսինքն նորա աղբիւրները, և դորա համար Եւրոպայում հաստատուած են բազմաթիւ համալսարանական ամբիոններ, ուր լաճախում են մեր ապագա վարդապետներից շատերը: Չհասկանալ զանազանութիւնը կրօնի և պատմութեան մէջ—ներքի է տղէտներին. դորս գալ այդ տղիտութիւնը ցոյց տալու մի լրագրում—նոյն իսկ անխոհեմութիւն է. իսկ դորա համար դեռ ասել թէ «Մուրճ»-ը ալ սոճեմտե աւելորդ է մեզ (այսինքն Շովրեանի և նմանների) համար—այդ ցոյց է տալիս ոգու մի ողորմելիութիւն, որը միայն չափազանց սահմանափակ գլուխների առանձնաշնորհումն է... Ձեր լտեղը «Արձագանք»-ումն է, որի չնորճները բարով վալելէք:

«ԱՐԶԱԳԱՆՔ»-Ը, հինգ տարի շարունակ խոշորացոյցը աչքին որոնում է «Մուրճ»-ի մէջ մի բան, որով կարողանալ «Մուրճ»-ի դէմ առաջնորդողով դուրս գալ: Նա ալժմ (տես «Արձագանք» № 150) չալտնում է թէ մի բան գտել է. և այդ մի բանն էլ ալնպիսի մի խօսք է, որը, իրա ասելով, նա կը կամենար ծածկել, և որպէս զի ծածկելը չաջողի—ամբողջ առաջնորդող է նւիրում այդ մի բառին, մի խօսքին: Եւ իւր «պարկեշտութիւնը» ցոյց տալու համար նա ուրախութիւն է չալտնում, եթէ իւր ընթերցողների մեծամասնութիւնը չհասկանալ այդ բառի, հետեապէս և «Արձագանք»-ի» այդ ամբողջ առաջնորդողի իմաստը....

Այդպէս են բռնւում սուտ պարկեշտները:

Դալով ալժմ պախարակած բառին, որ «Արձագանք»-ը գտել է պ. Աղալեանցի «Իմ կեանքի գլխաւոր դէպքերը» խորագրով գրւածքի մէջ, մենք առաջին անգամ «Արձագանք»-իցն»

ենք իմանում թէ արդ խօսքը պախարակելի, աչպէս ասած՝ հակա-ցենդուրական խօսք է: Գուցէ և ճիշտ էլ է «Արձագանքի» հասկացածը, բայց արդ բառը ընդհանուր հակական մի բառ է որ մենք պարտաւոր լինէինք հասկանալու աչպէս, ինչպէս «Արձագանքն» է հասկացել: Իսկ երկրորդ՝ ամեն խմբագրութիւն հարուստ է աշխարհի խմբագիրներով և աշխատակիցներով, որոնք բոլոր բարբառների կասկածելի խօսքերը «Արձագանք»-ի պէս լաւ ըմբռնէին: Ամեն մի խմբագրութիւն մի որ և իցէ բանով հարուստ է: Թող «Արձագանք»-ը պարծենալ իւր արդ հարստութիւնով... մենք նրան չենք նախանձուս:

ՄԻՆԱՍ ԶԵՐԱԶ մի ընդարձակ ֆրանսերէն լօղած է տպել հակական մի-ֆուլգուրի մասին՝ վերնագրով Notes sur la Mythologie arménienne: Մեղ ուղարկած է արդ լօղածը իւր արտատպւածք մի ամսագրից (էջ 822—845), որի անունը լիատակած է: Արդ հետաքրքրական լօղածի մէջ տեսութեան են առնւում հակական աւանդութիւնները այս բաների մասին՝ Արև, Լուսնիկ, Աստղ, Աղբիւր, Եփրատ, Սրբազան ծառեր, Վիշապ, Հների պաշտամունքներ, Գիշերմուտ, Ալեքսանդր Մեծի աղջիկը, Կախարդութիւն, Վեցհազարեակ գիրքը, Դներ, Դերնդազ, (Տեառնընդառաջ), Շուտիկ, Կուճուկ, Շուտ, Խոնջուղը: Եղածի եզրակացութիւնը այս է. «Հարց զիւցաբանութեան մասին կարելի է ասել նոյնը ինչ ոլաւոնականի մասին՝ նա պարունակում է նման տարրեր, ինչպիսիք կան հնդկա-եւրոպական աշխարհի զիւցաբանութիւնների մէջ, որոնց հետ չիւսել են Հալերը, աշխարհ է՝ Հնդկաստանցոց, Պարսից, Յունների և ալլն, թերես նաև հնդկա-եւրոպական գերդաստանից դուրս ազգերի, ինչպիսիք են Ֆիններ և ալլն:

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԴԵՍՊԱՆ Կ. ՊՈԼՍՈՒՄ պ. Կլար-Ֆորդի տեղ՝ նշանակած է Ֆիլիպ Կէրրի: 1876 թւականին նա ուղեկցեց լորդ Սոլսբրիին Կ. Պոլիս՝ արդ քաղաքում կապցած կոնֆերենցիալին մասնակցելու համար, իսկ 1878-ին՝ Բերլինի կոնգրէսին մասնակցելու համար: Իսկ Կլար-Ֆորդը որի մասին մենք լիատակութիւն արեցինք անցեալ հոմարում տպւած «Տաճկա-Հայկական խնդիր» լօղածում, անգլիական ղեկավարի պաշտօնով տեղափոխւած է Հոմ:

ԱՐՄԷՆ ԱՐԵՂԱՅ ՂԱՏՃԱՆ նշանակւած է Թիֆլիսի թեմի եկեղեցական հաշիւների քննիչ և էջիմիածնապետական ապառիկ դրամների պահանջող: Յալմ չիլէ է արդ դործով Ախալցխայի գրեթէ

ամբողջ վիճակը, Բարեշնորհ աբեղան մի քանի վիճակալին գործերից մնացել է խիստ դժգոհ:

Ոգտում ենք դէպքից լուսաբանելու պատեղ մի խնդիր, որին քննիչի թշնամիները ձգտեցին և ալժմ էլ ջանում են ալ կերպարանք տալ, դոցա բերան «Նոր-Գարի» միջոցով: Այս թերթը հրատարակել էր մի սենսացիոնական լուր, իբր վերաբերեալ աբեղան Ախալցխայի մի ժամկոչի սպանել էր, իսկ լետու թէ՛ ժամկոչը մեռած է, ալ սաստիկ վիրաւորւած հիւանդ պարկած է, ապա թէ աբեղան դատի է կանչւած հաշտարար դատաւորի մօտ և ալլն: Այս բոլոր աղմուկը, բանից դուրս է գալիս՝ վրէժխնդրութեան գործ է, չիշեալ աբեղալին անւանարկ անելու համար:

ԱՐՁԱՆ ՌԱՖԱԷԼ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆԻՆ: Մենք մտացանք հետեւեալ նամակը պ. Գրիգոր Զալիուշեանից.

22 օգոստոսի 1892 թ. մեր անմահ և մեծ բաճառեղծ Գամառ-Փաթիպան (Ռ. Պատկանեանը) վախճանեց Նոր-Նախիջևանում. հանգուցեալի որբերի հոգաբարձոնները, ցանկանալով մահաբձան կանգնեցնել ազգալին երգչի գերեզմանի վերալ Ս. Խաչ վանքի գաւթում, լանձնել են ինձ գլուխ բերելու ալդ ազգալին գործը:

Դիմելով Ձեզ, լիալուս եմ, պարոն, որ դուք չէք զլանալ մասնակցել ալդ ձեռնարկութեան թէ Ձեր անձնական նւիրատութեամբ և թէ ուրիշներին հրաւիրելով ալդ գործին նպաստելու:

Ազգի լուման թող կանգնեցնէ մահաբձան նորան, որը ողջ կեանքը, 62 սարի, անձնանւէր ծառաւորութիւն է ծառայել ազգալին խորանի առաջ:

Նւիրողներից ցուցակը պարբերաբար տպւելու է թէ հալ թէ ուր լրագիրների էջերում:

Երդեալ հաւատարմատար Գր. Զալիուշեան:

P. S. Նւէրները խնդրում ենք հասցնել հետեւեալ հասցեով՝ Нахичевань на Дону. Присяжному повѣренному Григорию Христафоровичу Чалхушьяну.

ՀԱՅՈՑ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆԸ Կովկասում: Ընկերութեան կենտրոնը (Թիֆլիսում) ունեցաւ ընդհանուր ժողով ղեկաւ. 25-ին, ուր ներկայացան տպա՝ Տեղեկագիրը 1892 թ. համար և քննեց Խորհրդի և լանձնաժողովի ծրագիրները հիմնելիք Գրագարանի համար: Ալդ քննութիւնը մնաց չարուանկելի. իսկ ինչ վերաբերում է Տեղեկագրին, ժողովի վրալ վերին աստիճա-

նի անախորժ տպաւորութիւն թողցց հաշիւներէց ոմանց շատ անփութ տպագրութիւնը, որի պատասխանատուութիւնը ամբողջապէս ընկնում է Խորհրդի, բաց մանաւանդ Խորհրդի նախագահ պ. Ալէքսանդր Անանեանցի և քարտուղար պ. Համբարձում Առաքելեանցի վրայ, որոնց անունները տպւած են Տեղեկագրի ճակատին:

ՆԵՐՔԻՆ ԳԱՂԹԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐԸ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆՈՒՄ նորից սկսել է զբաղեցնել ռուսաց մալրաքաղաքեան լրագիրներին, որոնք այս անգամ պնդում են թէ խնդիրը պէտք է զբաղան մտքով վճռել, ախրնքն որ պետութիւնը պէտք է իւր ձեռքն առնէ ներքին գաղթականութեան գործը: Մեզ համար ալք բուն ռուսական խնդիրը ունի մեծ կարեւորութիւն ահա ինչ պատճառով: Առհասարակ Ռուսաստանի թերթերը երբ խօսում են ներքին գաղթականութեան մասին, զխաւտրապէս 'ի Նկատի ունեն Սիբիրը և Ամուրի երկիրը: Մալրաքաղաքների (Պետրոբուրգի և Մոսկուի) լրագիրների մէջ ալք բանում առանձին գիրք է բռնում „Виржевыя Вѣдомости“ (Բիրժեւլեյսկա վեդոմոստի—Բորսայի լրագիր) օրագիրը որը պահանջում է որ ներքին գաղթականութիւնը, պետութեան օգնութեամբ, չսահմանափակի լիշեալ երկիրներով, ալ որ նա տեղի ունենալ առհասարակ զէպի աշնայիսի տեղեր ևս, ուր ոչ ռուս բնակութիւն կայ:

Մեր տեղական թերթերից „Кавказ“ (կաւկազ) լրագիրը բռնում է «Բիրժեւլեյսկա վեդոմոստի» լրագրի կողմը և Кавказ 1893 զեկտ. 15 № 332 լատկապէս մատնանի է լինում Անդրկովկասի վրա, որը, թէն բնակեցրած երկիր է, բաց, կաւկազ լրագրի կարծիքով, աշնու ամենաշիւ պէտք է բնակեցնել ռուս գաղթականներով: Իբր պատճառ նա բերում է ալն հանգամանքը թէ „Русскій элементъ здѣсь слишкомъ слабъ и ничтоженъ, чтобы онъ могъ въ значительной степени содѣйствовать культурному объединенію этой окраины съ Россіей“ (Ռուսական տարրը ակտեղ շատ է թուլ և անշնան, որպէս զի նա կարողանար նշանաւոր չափով աշակցել այս երկրի քաղաքակրթական մութեանը Ռուսաստանի հետ): «կաւկազը» ցաւում է որ Անդրկովկասի հինգ միլիոն աղքատ բնակութեան մէջ ռուսները թուով միայն 85,000 են:

«կաւկազ»-ը վրդոված է ալն իրողութիւնից, որ, կարսի շրջանը նաւանուց լետու, գուրս գաղթած 100,000 տաճիկների փոխարէն՝ Թուրքիայից եկած լոյները 65 զիւղ են բռնել, հա-

վերը 26 գիւղ, քիւրդ-եղիդները 14 գիւղ, իսկ՝ ռուսները մի աւելն 22 գիւղ (4 գիւղ ուղղափառ և 18 ռուս աղանդաւորների գիւղեր)։ Վերգոված է «Վաւկադ»-ը նաև ալն բանից որ 1886-ից մինչ 1892 թւականը Ղարաի շրջանում հաստատուել են մի աւելն երկու հազար հողի ալն բոլոր 27,000 հողուց, որ եկել են Ռուսաստանից և հաստատուել Անդրկովկասում նորն նօթնամնալ շրջանում։

Բալց, չնայած որ ռուսական թերթը զարմանում է ալդ ամենի վրայ, ալնուամենալնիւ նա հարկ է համարում հանգըստացնել մեզ լալնեկոյ, որ „ОТНОШЬ НЕ ИМѢЕМЪ ВЪ ВИДУ СТЬ-СНЯТЬ ТУЗЕМНОЕ НАСЕЛЕНІЕ“ (բնաւ եկատի չունինք նեղացնել բնիկ ժողովուրդը)։

Եւ որպէս զի բնիկ ժողովուրդը նեղութիւն չզգալ ռուս գաղթականներից, «Վաւկադ» լրագիրը առաջարկում է, հետեւելով Գերմանիայի քաղաքականութեանը լեհաբնակ Պոզնանի նկատմամբ, ստեղծել մի գաղթականական լանձնաժողով, որպէս զի սա նախապատրաստի Մուղանի, Շիրազի, Ղարաեաղի լալնածաւալ դաշտերը՝ ռուս գաղթականներով բնակեցնելու համար...

«ՄՈՒՐՃ»-Ի ՊԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ 1889—93: «Մուրճ»-ի հնգամնալ տարեշրջանը լրացած լինելու առիթով՝ մենք պատրաստում ենք մի բորչիւր, ուր որոշ սիստեմով ցուցակագրած կը լինեն մինչ ալմ «Մուրճ»-ի մէջ լոյս տեսած բոլոր գրածքներին վերնագիրները։ «Մուրճ»-ի նիւթերի ալդ ցանկը մենք կ'ողարկենք մեր բոլոր նոր բաժանորդներին, իսկ հատով ցանկացողներին կը վաճառւի 10 կոպէկով։

Դ. ԽԱԺԱԿՆԵԱՆԻ ԹՕԴԻԱԾԸ «Նաւթաշրջանի բանւորները» վերջանում է ներկալ համարում, սկսած լինելով անցեալ 1892 թւականի 10-րդ Աօ-ում։ Ամբողջը տպւեց ութ համարում։ Անշուշտ մենք շատ ուրախ կը լինէինք, եթէ հնար ունենալինք ալդպիսի մեծ աշխատութիւններ աւելի կարճ ժամանակում տպագրել, բալց աւելի ևս ուրախ կը լինէինք, եթէ մեր հալկական հասարակութիւնը բաւականաչափ հասուն լինէր, որ նորան լրջօրէն հետաքրքրէին ալդ և դորա պէս աշխատութիւնների մէջ շօշափած խնդիրները։ Մեր հասարակութեան զարգացման աստիճանը, դեռ ալնպէս է որ ալդպիսի լօղածներով ոչ թէ բաւականութիւն է տրւում նորա իսկական պահանջին, ոչ թէ պատասխան է տրւում իւր մէջ լղացած հարցերին, ալ ընդհակառակը՝ ալդպիսի լօղածներով մեր հաւարակութեան մի

ստւար մասը դեռ միայն նոր-նոր խմանում է թէ արդարիս խնդիրներն են կան, Գիտենք որ շաղոթորթական չեն արդ խօսքերը մեր հասարակութեան համար, բայց ճշմարտութիւն է արդ. Այդ և միայն արդ տեսակէտից մի արդարիս մեծ աշխատութեան տպագրութիւնը շուտով վերջացնելը մի ամսագրում իւր նպատակին աւելի քիչ կը ծառայէր, քան մաս-մաս, աւելի երկար ժամանակի ընթացքում, ընթերցողների առաջ ներկայացնելը. Եւ ահա ինչու մենք կարծում ենք որ արդ խօս-լածի օգտին ենք աշխատել վարելով արդարեւ, ինչպէս արել ենք:

Այս ասելուց չեմ մենք չենք ուզում մեզ համար պահել մեր զգացմունքը, չափնելով որ պ. Խաթակնեանի խօսածը մի վերին աստիճանի միութեարական երևոյթ է մեր գրականութեան մէջ, արժանի որ օրինակ ծառայէ մեր նորագոյն գրա-դէտներին՝ իբր բարեխիղճ վերաբերութիւն դէպի ուսումնասիրելի առարկան. զգացմունքի հետ կից մենք գտնում ենք արդ տեղ ցանկութիւն՝ իսկական կեանք նկարագրել և բաւականաչափ պատրաստութիւն՝ բազմակողմանի դիտողութիւն-ների համար:

ՀՐԱԲԻԱՅԻՆ ԺԱՅԹՔՈՒՄ. Դեկտ. 8-ին երեկոյեան, Թիֆլիս-Բաքու երկաթուղու Պոստային կայարանին մօտ տարածութեան վրայ, Բող-դաղ կոչած հանգած հրաբխային սաբից նորից ժալթքում եղաւ Երևեցած բոցը լուսաւորեց ամբողջ շրջակայքը Բաքու քաղաքից մինչ Սանգաչալի կայարանը. Առաջին բոցը երևաց երեկոյեան 8 ժամին 1 րոպէ և տևեց մինչ 8 ժամ և 24 րոպէ, երբ միայն ստորերկրեալ ձայնն էր լսուում և երբեմնակի ծուխ էր ելնում. Ժամ 8 և 30 րոպէին նորից լուսավառեց զազաթը և տևեց 3 րոպէ:

Տեղական ծառայողների ասելով՝ հրաբուխը վերջին անգամ ժալթքել էր 1888 թ. տեւելով ընդհատումներով երեք ժամ:

Արդ առիթով «կամպաղ» լրագիրը հաղորդում է հետևեալ տեղեկութիւնները հրաբխային ժալթքումների մասին Բաքու շրջակայքում. Ֆ. Կլոտենցկու տեղեկութիւններով 1823-ից մինչ 1888 թ. արդարիս ժալթքումներ եղել են 8 անգամ, արդ է՝ 3 անգամ Բող-դաղ լեռան վրայ 1827-ին, 1839 ին և 1888 ին, արժմ էլ 1893-ին, Բաքուից 15 վերստ հեռու, 2 անգամ Կիւ-վարկի բլրի վրայ Բաքուից 12 վերստ հեռու, 1830 և 1853 թ., 1 անգամ Օթման-Բոս բլրի վրայ, Բաքուից 30 վերստ հեռու, 1854-ին՝ 1 անգամ Բուլլա կղզու վրայ (1857-ին), 1 անգամ Դեղանգին հրանդանի վրայ 1861 թ.:

† ԳՐԻԿՈՐԻՍ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ԱՂՈՒԱՆԵԱՆ, Դեկտ. 10-ին վախճանւեց Գրիգորիս արքեպ. Աղուանեան, Ջուլֆի կալարանում, իւր ուղեորութեան միջոցին էջմիածնից դէպի Թաւրիզ, ուր նա գնում էր իւր լատկութեամբ իբր նոր նշանակւած առաջնորդ Ատրպատականի թեմի:

† ՂԱՀՐԱՄԱՆ ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԱԼԵԱՆ, Դեկտեմբերի 10-ին Նրեանում վախճանւեց Ղահրաման Մելիք-Աղամալեան, Հանգուցեալը վաստակել էր Նրեանեան ամբողջ նահանգի առաջին մարդու համբաւը, շնորհիւ իւր բնատուր խելքի, բարք ու վարքի, շիտակութեան, տոկուն գործունէութեան, անաչառութեան, հաւեացքների լաշնութեան, առնական անցեալի և աղջ ամենի հետ կապւած հասարակական հաստատ դիրքի:

Հանգուցեալի հալըը Մելիք-Սահակն էր, որը քսանական թւականներին մեծ դեր է կատարել ռուս-պարսկական լարաբերութիւնների մէջ, Սահակի աղջիկը պսակւած էր վրաց թագաւորացն իրակլիի որդի Ալեքսանդրի հետ: Ղահրամանը Մելիք-Սահակի միակ արու զաւակն էր և ծնւել էր 1820 թ.: Ստացաւ միալն տնալին ուսում, մտաւ պետական ծառայութեան մէջ 1838-ին Թիֆլիսի գանձարանական (կազմօնի) պալատում իբր կանցեւարական ծառայող, ապա շուտով առաջացաւ, ծառայելով կառավարչական ասպարիզում գլխաւորապէս Նրեանի նահանգում, իբր գաւառապետի օգնական, ապա գաւառապետ, նահանգական վարչութեան խորհրդական և ապա նախագահ Նրեան քաղաքի քրէական և քաղաքացիական պալատի 60-ական թւականներին նա մասնակցեց Կովկասում դատարանական ընթերցում մտցնելու ծրագրի կազմելուն, և երբ նոր դատարանը ներմուծւեց՝ նա նշանակւեց նախագահ նահանգական դատարանի: Այդ պաշտօնում նա մնաց մինչև 1888 թականը: Չնայած որ նա մտանալէս իրաւաբանական կրթութիւն չէր ստացել, նա անուամենալին հեղինակաւոր էր դատական խնդիրներում ամբողջ Կովկասում: Բաղմաթիւ երկրաստարդ իրաւագէտներ անցել են հանգուցեալի գործնական չիղան, ծառայելով նորա աւագութեան ներքոյ:

Հանգուցեալը 1884-ին և 1885-ին ընտրւեց Նրեանեան թեմից պատգամաւոր կաթողիկոսական ընտրութիւնների համար, բաց մասնակցեց միալն 1884-ին, նպատակելով Ներսէս Վարժապետեանի ընտրութեանը: Վերջին տարիներս նա զբիթ կուրացած էր և աւելի անկողնին էր ծառայում: Նա վախճանւեց 73 տարեկան հասակում:

† Ֆելիքս Նեի հայերէնագէտը վախճանեց 77 տարեկան հասակում (ծնւած էր 1814-ին)։ Հանգուցեալի մասին պէտք է կարդալ հանգուցեալ Գ. Ա. Շուռմֆի լոգածները հայերէն ուսմունքների մասին Եւրոպայում, «Մուրճ» 1892 թ.

† ԱԼԵԿՍԱՆԴՐ ԿԱԶԲԷԳ, Դեկտեմբերի 10-ին վախճանեց Թիֆլիսի Միֆալէեան հիւանդանոցում վրաց տաղանդաւոր բանաստեղծ-վիպասան Ալեքսանդր Միֆալէեան Կազբէգ, գրականութեան մէջ աւելի չափնի Մովսիս Կազբէգի կեանքը ներկայացնում է շատ ողբերգական փոփոխութիւններ, Նորա հալը գեներալ էր և հարուստ մարդ, ահպէս որ նա մեծացել էր լիութեան մէջ, բայց հոր մահից չտող նա չանկարծ չքաւորութեան մէջ ընկաւ, Բայց Կազբէգը ալ գործ էր ճանաչում քան գեղարեւոտ և գրականութիւնը, որոնք նորա ապա-հովել չէին կարող։ Սկզբում նա հակուած էր վրաց թատրոնին, որի համար նա մեծ քանակութեամբ թարգմանութիւններ արաւ, ապա նաև գրեց ինքնուրոյն դրամաներ—ժողովրդական դրամա «Արսէն» և բարձրագոյն տեսարաններ՝ «Մեր դասախարակները», Դոցանից «Արսէնը» մինչ ալժմ էլ պահպանւում է վրաց թատրոնական ուսերտութիւն մէջ։ Թատրոնին ծառայում էր նաև ոտանաւորներ տրտասանելով և իբր դերասան, իբր ռեժիսոր, կառավարիչ և ալն։

Բայց Կազբէգի տաղանդը փալեց մանաւանդ վիպասանութեան մէջ, աշխատակցելով 1880—85 թւականներին վրաց «Դրոբլա» (Ժամանակ) օրագրում և Նախկին «Իւերիա» (Վրաստան) ամսագրում։ Իւր վէպերով նա իւր վրա դարձրեց ամբողջ վրաց ընթերցող հասարակութեան ուշադրութիւնը, չնայած որ աշխատում էր ամենադառն հանգամանքներում, շատ անգամ քաղցած և գրեթէ միշտ հիւանդոտ։ Նորա առաջին վէպն էր «Էլ-գուշա», որով և սկսեց երիտասարդ վիպասանի փառքը։ Նորա ալ գործունէութիւնը տեղ ընդամենը 5—6 տարի, որից չտող սկսեցին ոգեկան հիւանդութեան նշաններ երևալ ինքը մնալով բոլորովին անօգնական։ Նա տարեկան հիւանդանոցի հոգեկան հիւանդների բաժինը, ուր նա երեք տարի մնալով վախճանեց։

Կազբէգը մեծ ժողովրդականութիւն է վայելում Վրաստանում։ Բայց իւր կենդանութեան օրօք, եթէ չլինէր նորա հոգեկան հիւանդութիւնը՝ նա մի ալ միութարութիւն զգացած կը լինէր, տեսնելով որ ինքը մի կուան է ծառայել հայերի և վրացիների փոխադարձ ծանօթութեան գործում։ Մտ երկու

տարի առաջ «Մուրճ»-ում երեսաց կազմի «Էլիս» խորագրով գեղեցիկ պատմածքը լեռնացիների կեանքից, որին պիտի չաջորդէր «Էլզուջան», բայց մինչև այդ վերջինս «Մուրճ»-ում սկսելը՝ Հալոց Հրատ. Ընկերութիւնը, առանց մեզ նախազգուշացնելու, հրատարակեց այդ գրածքը:

Կազմէզը ինքը լեռնացի էր, և նորա վիպական գրած. լածքները լեռնական կեանքիցն են:

Կազմէզի լուղարկաւորութեան հանդէսը կատարեց Թիֆլիսում փառաւոր կերպով: Մարմինը Թիֆլիսից տեղափոխեց Կազմէզ գիւղը, Կովկասի մեծ լեռնաշղթայում: Թիֆլիսի սահմանի մօտ. դազաղի վրա՝ ճառեր արտասանեցին. խօսողների մէջ մենք նկատեցինք՝ Գ. Մերեթեւուն և իշխ. Ակակի Մերեթեւուն:

ՆԵՐԿԱՅ ՀԱՄԱՐԸ ճիշտ դեկտ. 31-ին դուրս բերելու համար՝ ստիպւած եղանք մի քանի պատրաստի նիւթեր բաց թողնել:

ՆՈՐ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԾ ԳՐԻՆԵՐ

- 1) ԳՈՒԶԱՐԵԱՆՅ, Գրիգոր.—«Մեղապարտ Հրէշներ», գրամա չորս գործողութեամբ: Թիֆլիս, տպ. Յ. Մարտիրոսեանցի, 1894 թ. գինն է 30 կոպ.:
- 2) ՆՈՅՆԸ.—«Բանտերը և նոցա բնակիչները» — Թիֆլիս, տպ. Յ. Մարտիրոսեանցի, 1893 թ., գինն է 20 կոպ.:
- 3) «ԱՐՕՐԻ ՕՐԱՅՈՅ» պատկերազարդ, 1894 թ. համար: Բագու, տպ. Աբօր, 1893 թ. գինն է 1 ռուբ.:
- 4) ՄԻԱԲԱՆ.—«Նստոց» (արտատպած «Արարատ» ամսագրից):
- 5) ՄԻԱԲԱՆ.—«Ուրարտեան բռնապետի լեզուն» վաղարշապատ, տպ. Մալր-Աթուր, 1893 թ. (արտատպած «Արարատ» ամսագրից):
- 6) ՌԵԿԼԻԻՅ, Էլիզէ.—Լաղիստան, Հալաստան և Քուրդիստան. թարգմ. Միարանի (արտատպած «Արարատ» ամսագրից): Էջմիածին տպ. Մալր-Աթուր. գինն է 50 կոպ.:
- 7) ՕՐԱՅՈՅ 1894 թ., տպագրութիւն Ա. Էջմիածնի: